

Η ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ
ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΩΝ ΜΟΝΑΧΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.
ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΥ
ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΘΑΣΟ.

† **Μόσχος Δ. Κουμπής**

Ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία και την κοινωνία της Θάσου τις τελευταίες δεκαετίες της τουρκοκρατίας μας δίνει ένα έγγραφο του 1912, που βρίσκεται στο ιστορικό Αρχείο του Δημοτικού Μουσείου Καβάλας¹. Πρόκειται για μια πολυσέλιδη διαμαρτυρία της Κοινότητας Ποταμιάς για τις πράξεις και τις αυθαιρεσίες των Ρουμάνων μοναχών της περιοχής, που διέμεναν σ' ένα μετόχι υπαγόμενο στη ρουμανική σκήτη της αγιορείτικης μονής Μεγ. Λαύρας. Το έγγραφο είναι πολύτιμο όχι μόνο γιατί προβαίνει σε λεπτομερή έκθεση των γεγονότων, αλλά και επειδή αναφέρει ή και περιλαμβάνει επίσημα εκκλησιαστικά έγγραφα, που έχουν εκδοθεί από την Ιερά Σύνοδο και αναφέρονται στο σχετικό θέμα. Η επισημότητα του εγγράφου και η σημασία που έδινε η Κοινότητα σ' αυτό, φαίνεται από το ότι δεν είναι χειρόγραφο, αλλά έχει τυπωθεί σε τυπογραφείο της Καβάλας. Μέσα από τη διαμαρτυρία αυτή μαθαίνουμε το ιστορικό της ίδρυσης της ρουμανικής σκήτης στο Άγιο Όρος και στη συνέχεια του αντίστοιχου μετοχίου της Ποταμιάς. Παρουσιάζονται οι παράνομες, σύμφωνα με την Κοινότητα, πράξεις των μοναχών εις βάρος των Ποταμιωτών, αλλά και των εκκλησιαστικών αρχών στις οποίες υπάγονταν οι μοναχοί και το μετόχι. Επίσης εκθέτονται κάποια σημαντικά επίσημα έγγραφα, που καθορίζουν τις υποχρεώσεις των μοναχών και το καθεστώς του μετοχίου. Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιάσουμε το έγγραφο αυτό αναζητώντας τους λόγους της έκδοσής του και θα σχολιάσουμε τις ενέργειες των Ρουμάνων μοναχών τοποθετώντας τις στο χωροχρονικό πλαίσιο της τουρκοκρατούμενης Θάσου στο τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα.

Η διαμαρτυρία απευθύνεται στο σύνολο της τοπικής κοινωνίας αλλά και στις

1. Πρόκειται για το υπ' αριθμ. 1139 έγγραφο από το αρχείο του Υπ. Εξωτερικών, όπως βρίσκεται καταχωρημένο στο Ιστ. Αρχ. του Δ. Μουσείου (στο εξής το έγγραφο αναφέρεται ως Διαμαρτυρία).

πολιτικές και εκκλησιαστικές αρχές, που οι αρμοδιότητές τους άπτονταν του θέματος και μπορούσαν να ρυθμίσουν τα του μετοχίου. Συγκεκριμένα η έκκληση της Κοινότητας γίνεται «προς γνώσιν της Εκκλησίας, της Πολιτείας, της εν Καρναίς Ιεράς Συνόδου... των ηγουμένων απάντων των εν Αγίω Όρει μοναστηρίων, των δημογερόντων όλων των χωρίων της νήσου Θάσου... ως και παντός ομογενούς και πονετικού πατριώτου και των διευθυντών των διαφόρων εφημερίδων»². Σκοπός τού κειμένου, σύμφωνα με τον συντάκτη του, είναι να «ποιήσωμεν έκκλησιν ... προς υποστήριξιν της ηθικοθρησκευτικής ανατροφής των ομογενών κοινοτήτων, ήτις εξ αιτίας των ειρημένων καλογήρων κινδυνεύει ν' απολεσθή". Επίσης σκοπός του εγγράφου είναι να "κατορθωθεί η απομάκρυνσις εκ της πατρίδος ημών των υπό πολλάς επόψεις επιβλαβών ρασοφόρων»³. Βλέπουμε λοιπόν ότι ως αιτία της καταγγελίας παρουσιάζεται η επικίνδυνη για τη θρησκεία, την πατρίδα αλλά και τις ηθικές αρχές δράση των Ρουμάνων μοναχών. Ωστόσο από την αρχή ακόμα του κειμένου η Κοινότητα διαμαρτύρεται ότι: «βλέπωμεν τας γαίας ημών... αρπαζομένας αναφανδόν και αυθαιρέτως υπό των... καλογήρων»⁴. Για ποιον ακριβώς λοιπόν λόγο συντάχθηκε η διαμαρτυρία; Επειδή θίγονταν προσωπικά συμφέροντα και δικαιώματα των κατοίκων από τους μοναχούς, ή επειδή πράγματι η δράση των καλογήρων ήταν ύποπτη και απειλούσε τις εθνικοθρησκευτικές πεποιθήσεις των Θασίων; Αυτή η απορία θα απαντηθεί, αφού αναφέρουμε τις συγκεκριμένες κατηγορίες της Κοινότητας, τα επιχειρήματα που τις συνοδεύουν και τις εντάξουμε στην πολιτική κατάσταση της εποχής.

Ο συντάκτης του εγγράφου αρχικά αναφέρει τις συνθήκες ίδρυσης όχι μόνο του μετοχίου της Ποταμιάς αλλά και της ρουμανικής σκήτης του Αγ. Όρους, στην οποία υπαγόταν το μετόχι. Σύμφωνα λοιπόν με τη διαμαρτυρία κοντά στη μονή της Μεγ. Λαύρας στο Αγ. Όρος υπήρχε ένα κελί ονόματι "Γιαννακόπουλου". Ο κάτοχος του κελιού, μοναχός Ιερόθεος ο Πάτμος, το πούλησε το 1851 σε δύο Ρουμάνους (Μολδανούς, όπως αναφέρει το έγγραφο) μοναχούς, τον Νήφωνα και τον Νεκτάριο. Αυτοί μετέτρεψαν το κελί σε σκήτη (συγκεκριμένα του Αγ. Ιωάννου του Προδρόμου) με την άδεια της μονής Μεγ. Λαύρας. Ωστόσο οι Ρουμάνοι δεσμεύτηκαν ότι ο αριθμός των μοναχών της σκήτης μελλοντικά δε θα ξεπεράσει τους πενήντα, ενώ υπήρχε η δυνατότητα να φιλοξενήσει και ως δέκα δόκιμους. Ο όρος αυτός δείχνει πως και οι πατέρες της μονής ανησυχούσαν για τους σκοπούς των Ρουμάνων. Αυτοί όμως δεν τήρησαν τη δέσμευσή τους και σύμφωνα με τη Διαμαρτυρία την εποχή εκείνη (1912) ο αριθμός τους ξεπερνούσε τους εκατό, ενώ και οι δόκιμοι ήταν περι-

2. Βλ. Διαμαρτυρία, σ. 2-4. Πρβ. Γ. Κουκλιάτη, Ο μοναχισμός και τα μοναστήρια της Ιεράς Μητροπόλεως Φιλίππων Νεαπόλεως και Θάσου, Καβάλα 1992, σ. 70.

3. Τα δύο χωρία από τη Διαμαρτυρία, σ. 4.

4. Βλ. Διαμαρτυρία, σ. 2. Πρβ. Δ. Στρατή, Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, «εκδόσεις Παρουσία», Καβάλα 1995 (στο εξής Δ. Στρατή, Θάσος), σ. 83.

που εξήντα⁵. Αυτή ήταν και η πρώτη παρασπονδία και ύποπτη πράξη των Ρουμάνων, που αργότερα ίδρυσαν το μετόχι της Ποταμιάς.

Αντίστοιχα πέρα από τα συμφωνηθέντα και τα συνηθισμένα ήταν και η συμπεριφορά των Μολδαυών, όταν ήρθαν στην Θάσο. Συγκεκριμένα, στις αρχές της δεκαετίας 1860⁶ ο Νήφων και ο Νεκτάριος έφτασαν στην Ποταμιά και έπεισαν κάποιους κατοίκους εκμεταλλευόμενοι την ευλάβειά τους να τους παραχωρήσουν μια έκταση γης, για να ιδρυσουν ένα μικρό μετόχι, που θα υπαγόταν στη σκήτη του Προδρόμου. Σύμφωνα με το έγγραφο της Κοινότητας οι Ρουμάνοι ισχυρίστηκαν ότι το μετόχι θα είχε μόνο δυο-τρεις μοναχούς, όπως ήταν η συνήθης πρακτική για τα μετόχια. Έτσι με τη συγκατάθεση των κατοίκων οι Νήφων και Νεκτάριος ίδρυσαν το μετόχι του Αγ. Δημητρίου σε απόσταση μισής ώρας περίπου από την Ποταμιά στη θέση "Αδανα"⁷. Το μετόχι ήταν μικρό και αρχικά είχε τέσσερις μοναχούς. Με την πάροδο όμως του χρόνου οι μοναχοί έφτασαν τους πενήντα, αριθμός οπωσδήποτε υπερβολικός, που γεννούσε εύλογες απορίες. Και στην περίπτωση επομένως του μετοχίου η τακτική των Ρουμάνων ήταν ασυνήθιστη, ύποπτη και παραβίαζε τα συμφωνηθέντα.

Εκτός όμως απ' αυτό αυθαιρεσία υπήρξε και στην έκταση του μετοχίου, που αρχικά ήταν μικρό και δεν μπορούσε να στεγάσει τόσους μοναχούς. Έτσι με τον καιρό οι Ρουμάνοι άρχισαν να το μεγαλώνουν καταπατώντας ξένες ιδιοκτησίες και κατέχοντας κτήματα, για τα οποία δεν είχαν κανένα τίτλο κυριότητας εκμεταλλευόμενοι πιθανώς το μοναχικό σχήμα, την καλή προαίρεση των κατοίκων και τη δυσλειτουργία της δημόσιας διοίκησης. Σύμφωνα με τη διαμαρτυρία, ούτε το ¼ των κτημάτων που κατείχαν οι μοναχοί δεν τους ανήκε νόμιμα με επίσημο έγγραφο⁸.

Παράλληλα με τις αυθαιρεσίες στην Ποταμιά η αντίθετη με το μοναχικό σχήμα συμπεριφορά των Ρουμάνων φάνηκε και στις σχέσεις τους με τη μονή Μεγ. Λαύρας, καθώς με την πάροδο του χρόνου σφετερίστηκαν κτήματα της μονής προς όφελος της σκήτης του Προδρόμου. Η Διαμαρτυρία αναφέρει μάλιστα ότι το σχετικό ζήτη-

5. Βλ. Διαμαρτυρία, σ. 5.

6. Το έγγραφο της Διαμαρτυρίας (σ. 5) αναφέρει το έτος 1865 ως τη χρονολογία που ήρθαν οι Ρουμάνοι στην Ποταμιά, κάτι που δέχονται και οι Γερ. Σμυρνάκης, Το Άγιον Όρος, Καρυές 1988 (φωτογραφική ανατύπωση της έκδοσης του 1903) (στο εξής Γερ. Σμυρνάκη, Άγιο Όρος), σ. 424, Κ. Βλάχος, Η Χερσόνησος του Αγίου Όρους Άθω και αι εν αυτής μοναί και οι μοναχοί πάλαι τε και νυν. Μελέτη ιστορική και κριτική, Εν Βόλω 1903, σ. 178, και Δ. Στρατής, Θάσος, σ. 83. Ωστόσο αυτή η πληροφορία της Διαμαρτυρίας πρέπει να είναι λανθασμένη, αφού παρακάτω (σ. 8) το ίδιο έγγραφο αναφέρει ότι οι αυθαιρεσίες των Μολδαβών στην Ποταμιά άρχισαν από το 1861, ενώ υπάρχει και σχετική πατριαρχική απόφαση του 1864. Επομένως πρέπει να τοποθετήσουμε την άφιξη των Ρουμάνων στην Ποταμιά γύρω στο 1860.

7. Για την περιγραφή της τοποθεσίας του μετοχίου βλ. Διαμαρτυρία, σ. 6. Πρβ. Δ. Στρατή, Θάσος, σ. 83.

8. Βλ. Διαμαρτυρία, σ. 8 και 15.

μα επελήφθη δικαστήριο και η υπόθεση εκδικάστηκε σε διαφορετικές χρονολογίες (1875, 1880, 1881, 1889) χωρίς πάντως να είναι γνωστές οι αποφάσεις που εκδόθηκαν⁹.

Βλέποντας κανείς τις πολλαπλές κατηγορίες της Κοινότητας εναντίον των Ρουμάνων θα απορούσε με το πώς αυτοί συνέχισαν το βίο τους χωρίς να υποστούν κυρώσεις για τις πράξεις τους. Η απάντηση είναι πως οι εκκλησιαστικές αρχές επιλήφθηκαν του θέματος, ωστόσο οι καταδικαστικές για τους Μολδαβούς εντολές έμειναν ανεφάρμοστες. Το ίδιο το έγγραφο της Κοινότητας αναφέρει πατριαρχικές και συνοδικές αποφάσεις σχετικά με το μετόχι και τους μοναχούς.

Ήδη από το 1864 υπήρξε απόφαση της Ιεράς Συνόδου «εντελλομένη αυστηρώς την αποπομπήν εκ του μετοχίου των καθιδρυμένων Ρουμιούνων καλογήρων», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Διαμαρτυρία¹⁰. Σε σύντομο λοιπόν διάστημα από την ίδρυση του μετοχίου η Ιερά Σύνοδος ασχολήθηκε με την υπόθεση και πιθανώς κατόπιν σχετικών καταγγελιών αποφάσισε όχι απλά να περιορίσει, αλλά να εκδιώξει τους Ρουμάνους. Οι τελευταίοι όμως κατόρθωσαν να πάρουν συγχωροχάρτι από τους Ποταμιώτες, ώστε να μπορέσουν να παραμείνουν στην περιοχή. Με έγγραφο του 1867 υποσχέθηκαν στην Κοινότητα ότι θα ιδρύσουν και θα συντηρήσουν με έξοδα της ρουμανικής σκήτης του Προδρόμου ελληνική σχολή στην Ποταμιά. Ως αντάλλαγμα εξασφάλισαν έγγραφο των Ποταμιωτών, που μαρτυρούσε την καλή τους συμπεριφορά και τους αγαθούς τους σκοπούς και το έστειλαν στις εκκλησιαστικές αρχές ως επιχείρημα για τη συνέχιση της δράσης τους¹¹. Ως το 1912 όμως που συντάχθηκε η Διαμαρτυρία, η υπόσχεση των Ρουμάνων δεν είχε πραγματοποιηθεί αποδεικνύοντας ότι επρόκειτο για τέχνασμα, ώστε να μην εφαρμοσθεί η απόφαση της Συνόδου.

Οι Μολδαβοί έτσι κέρδισαν χρόνο, όμως νέα διαβήματα των κατοίκων του χω-

9. Βλ. Διαμαρτυρία, σ. 5.

10. Βλ. σχετικά Διαμαρτυρία, σ. 8, όπου αναφέρεται ότι πρόκειται για την υπ' αριθμ. πρωτ. 5387, διεκτ. 4091, της 2ας Νοεμβρίου 1864 απόφαση της Ιεράς Συνόδου. Το έγγραφο της Κοινότητας αναφέρει ότι η Συνοδική Πράξη εκδόθηκε επί πατριαρχίας Γρηγορίου Στ'. Αυτό όμως είναι ανακριβές, καθώς το 1864 πατριάρχης ήταν ο Σωφρόνιος Γ' (1863-6) (Για τις περιόδους πατριαρχίας των Πατριαρχών που αναφέρουμε βλ. Β. Σταυρίδη, Οι οικουμενικοί Πατριάρχαι 1860-σήμερα, Θεσσαλονίκη 1977). Ο Γρηγόριος Στ' κατείχε τον πατριαρχικό θρόνο κατά την περίοδο 1867-1871 (δεύτερη πατριαρχία του). Επομένως η Διαμαρτυρία αναφέρει λανθασμένα ή τη χρονολογία ή το όνομα του Πατριάρχη. Ο Γρηγόριος κατέλαβε τον πατριαρχικό θρόνο το 1867 και στις 25 Μαΐου εκείνου του χρόνου υπόγραψε έγγραφο των Ρουμάνων, με το οποίο προσπαθούσαν να αντιδράσουν στην Πατριαρχική απόφαση (βλ. σχετικά την επόμενη υποσ.). Επομένως η Συνοδική Πράξη εκδόθηκε πριν το 1867 και άρα πιθανότατα είναι λανθασμένο το όνομα του Πατριάρχη και όχι η χρονολογία 1864. Γενικώς παρατηρούμε κάποια σύγχυση στον συντάκτη της Διαμαρτυρίας σχετικά με τα χρονικά πλαίσια, που αναφέρει, όπως συνέβη και στη χρονολόγηση της άφιξης των Ρουμάνων μοναχών στην Ποταμιά (βλ. ανωτέρω υποσ. 6).

11. Βλ. Διαμαρτυρία, σ. 9, όπου αναφέρει το πλήρες κείμενο του Νεκταρίου.

ριού προς την Ιερά Σύνοδο είχαν ως αποτέλεσμα να εκδοθεί το 1873 νέα απόφαση από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Άνθιμο Στ'. Σύμφωνα μ' αυτήν το μετόχι έπρεπε να διαλυθεί, οι μοναχοί να επιστρέψουν στο Αγ. Όρος, η εκκλησία του μετοχίου να επιστραφεί στην Κοινότητα και τα κτήματα του μετοχίου να εκποιηθούν, για να αποζημιωθεί η Κοινότητα για την απώλεια της επικαρπίας τους τα προηγούμενα χρόνια¹².

Σύμφωνα μάλιστα με την απόφαση υπήρχε αντιδικία των μοναχών της Ποταμιάς τόσο με τη μονή Μεγ. Λαύρας, όσο και με τη ρουμανική σκήτη του Προδρομού σχετικά με το μετόχι, θέματα στα οποία η Σύνοδος τασσόταν εναντίον των μοναχών του μετοχίου. Παρατηρούμε επομένως ότι παράλληλα με τις άλλες αυθαιρεσίες εις βάρος των Ποταμιωτών αλλά και της μονής της Λαύρας, οι Ρουμάνοι της Ποταμιάς ήλθαν σε προστριβές και με τους ομοεθνείς τους της αγιορείτικης σκήτης.

Και πάλι όμως αυτή η τελεσίδικη¹³ απόφαση δεν εκτελέσθηκε και οι Ρουμάνοι δεν έφυγαν από το μετόχι, ούτε απώλεσαν όσα είχαν παράνομα αποκτήσει. Αυτό οφείλεται από τη μια σε κάποια τυχαία συμβάντα, όπως αρχικά στο θάνατο του μητροπολίτη Μαρωνείας Χρυσάνθου, αργότερα στη μετάθεση του διαδόχου του μητροπολίτη Ιωακείμ στη Ρόδο, αλλά και στη συνέχεια στο θάνατο του νέου μητροπολίτη Μαρωνείας Κωνσταντίνου. Υπάρχουν όμως και γεγονότα που εμπόδισαν την εφαρμογή της πατριαρχικής απόφασης αρκετά ύποπτα. Τέτοια είναι η εξαφάνιση του πατριαρχικού εγγράφου ως το 1890 από το γενικό επίτροπο του μητροπολίτη Μαρωνείας, τον Δ.Χ. Κωνσταντίνου, αλλά και η σχετική αδράνεια του μητροπολίτη Νικολάου για εκτέλεση της απόφασης το διάστημα 1903-1912 και ενώ υπήρξε και νέα ανάλογη πατριαρχική εντολή το 1904¹⁴.

Πέρα επομένως από το ερώτημα για τα κίνητρα της Κοινότητας στην έκδοση της Διαμαρτυρίας, δημιουργούνται απορίες τόσο για τις πράξεις των Ρουμάνων μοναχών όσο και τη μη εφαρμογή των εναντίον τους αποφάσεων. Πώς είναι δυνατόν ορθόδοξοι μοναχοί να κατηγορούνται για πλήθος παράνομων πράξεων; Καταπάτηση ξένων ιδιοκτησιών, παραβίαση των δικαιωμάτων της κυρίαρχης μονής, υπερβολική και παράνομη αύξηση του αριθμού των μοναχών, αθέτηση συμφωνιών και μη συμμόρφωση σε πατριαρχικές αποφάσεις είναι πράξεις πλήρως αντίθετες με τα μοναστικά ιδεώδη. Πώς είναι δυνατόν μοναχοί να επιδεικνύουν τέτοια συμπεριφορά και να αντιδικούν με όλους όσους σχετίστηκαν μαζί τους; Πώς είναι δυνατόν καταδικαστικές πατριαρχικές αποφάσεις να μένουν ανενεργές επί δεκαετίες; Και ποιος είναι ο εθνικός κίνδυνος που αντιπροσώπευαν οι Ρουμάνοι, σύμφωνα με τους κατοίκους της Ποταμιάς; Οι απορίες αυτές μπορούν να απαντηθούν μόνο αν τις εξετάσουμε

12. Βλ. όλο το σχετικό έγγραφο σ. 11-13 στη Διαμαρτυρία.

13. Έτσι χαρακτηρίζεται η απόφαση στο έγγραφο της Κοινότητας, βλ. Διαμαρτυρία, σ. 13.

14. Για τα γεγονότα που καθυστέρησαν την εκτέλεση της απόφασης, βλ. Διαμαρτυρία, σ. 10-11, 14-15.

ενταγμένες στο κλίμα της εποχής.

Το διάστημα των πενήντα περίπου χρόνων της παραμονής των Ρουμάνων μοναχών στην Ποταμιά συμπίπτει με την πιο ταραγμένη αλλά και κρίσιμη περίοδο στην ιστορία της Μακεδονίας. Οι τελευταίες δεκαετίες του 19ου και η πρώτη του 20ού αιώνα είναι αυτές που σηματοδότησαν την πορεία του μακεδονικού ζητήματος και του μακεδονικού αγώνα από την πρώιμη μορφή του ως την κατάληξή του με τους βαλκανικούς πολέμους¹⁵. Όλη αυτή την περίοδο η Μακεδονία μετετράπη σε μήλο της έριδος και πεδίο ανταγωνισμού των βαλκανικών χωρών, που προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν την έντονη παρακμή της οθωμανικής αυτοκρατορίας και να καταστούν κληρονόμοι όσο το δυνατόν μεγαλύτερου μέρους της ευρωπαϊκής Τουρκίας. Η Μακεδονία, στρατηγικό σημείο, όπου ζούσαν διάφορες εθνότητες, αποτελούσε το όνειρο και το μέγιστο έπαθλο όλων των βαλκανικών κρατών. Οι Βούλγαροι, με όψιμο εθνικό όραμα και με την ενεργή ενίσχυση από τους Ρώσους στο πλαίσιο του πανσλαβισμού, έδειξαν ανοικτά τις προθέσεις τους για προσεταιρισμό της Μακεδονίας. Μια τέτοια πολιτική επιδίωξη είχε ως αποτέλεσμα την εθνικιστική έξαρση και των άλλων λαών της Βαλκανικής, που διεκδίκησαν κομμάτι στην πίτα, παραβλέποντας ότι η ιστορική αλήθεια αλλά και η εθνολογική πραγματικότητα της εποχής δικαίωναν τις ελληνικές θέσεις και επιδιώξεις για τη Μακεδονία. Εκτός λοιπόν από τους Έλληνες και τους Βούλγαρους, και οι Σέρβοι και οι Ρουμάνοι και οι Αλβανοί ενδιαφέρθηκαν ενεργά για τα μακεδονικά πράγματα. Και αν το ενδιαφέρον των Σέρβων ήταν αναμενόμενο για μια περιοχή, που από αιώνες εποφθαλμιούσαν, το αντίστοιχο των Ρουμάνων ήταν όψιμο και παράλογο. Ωστόσο η ακραιφνής υποστήριξη της Βουλγαρίας από τη Ρωσία αλλά και οι βλέψεις των Ρώσων για τη Βεσσαραβία, οδήγησαν τη Ρουμανία σε προσανατολισμό προς τον Νότο και σε πιθανές και απίθανες εδαφικές διεκδικήσεις, ώστε να έχουν όσο το δυνατόν περισσότερα διπλωματικά και διαπραγματευτικά ατού και να εξαναγκάσουν Ρωσία και Βουλγαρία να παραιτηθούν από διεκδικήσεις ρουμανικών εδαφών (κυ-

15. Για το μακεδονικό ζήτημα, τον Μακεδονικό αγώνα και την προσπάθεια των Βουλγάρων για προσαρμογή της Μακεδονίας η βιβλιογραφία είναι τεράστια. Βλ. ενδεικτικά Ν. Βλάχου, Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος, 1878-1908, Αθήνα 1935, (στο εξής Ν. Βλάχου, Μακεδονικό). D. Dakin, The Greek Struggle in Macedonia, 1897-1913, Θεσσαλονίκη 1966. Α. Τσάμης, Μακεδονικός Αγών, Θεσσαλονίκη 1975. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1976-1980, τ.14, σ.215-254. Ο Μακεδονικός Αγώνας, Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη - Φλώρινα - Καστοριά - Έδεσσα 28/10-2/11 1984, Διοργάνωση IMXA και Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1987. Κ. Α. Βακαλόπουλου, Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα (1894-1904), Θεσσαλονίκη 1986 (στο εξής Κ. Α. Βακαλόπουλου, Παραμονές). Του ίδιου, Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908). Η ένοπλη φάση, Θεσσαλονίκη 1987 (στο εξής Κ. Α. Βακαλόπουλου, Μακεδονικός Αγώνας). Του ίδιου, Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1992¹ (στο εξής Κ. Α. Βακαλόπουλου, Μακεδονία), όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

ριώς Δοβρουσά και Βεσσαραβία). Υποστήριξαν λοιπόν πως οι βλαχόφωνοι που διέμεναν στα μακεδονικά εδάφη ήταν Ρουμάνοι. Βρήκαν έτσι αιτία για διεκδικήσεις και επεμβάσεις στη Μακεδονία παραβλέποντας ότι η μεγάλη πλειοψηφία του βλάχικου πληθυσμού είχε ελληνική εθνική συνείδηση¹⁶.

Η μεγάλη βέβαια διένεξη στο μακεδονικό χώρο πραγματοποιήθηκε ανάμεσα σε Έλληνες και Βούλγαρους. Οι τελευταίοι κατάλαβαν ότι με την εξάρτηση από το Πατριαρχείο όλων των χριστιανικών πληθυσμών της Μακεδονίας και την πνευματική υπεροχή των Ελλήνων της περιοχής ήταν δύσκολο να προσεταιριστούν τους βουλγαρόφωνους και εν γένει σλαβόφωνους κατοίκους της Μακεδονίας. Έτσι ιδρύθηκε η Βουλγαρική Εξαρχία (1870) και χωρίς την εξάρτηση από το Πατριαρχείο οι Βούλγαροι επιδόθηκαν σε θρησκευτική και εθνικιστική προπαγάνδα προσπαθώντας να πετύχουν την προσχώρηση στην Εξαρχία και την καλλιέργεια βουλγαρικής συνείδησης στο μεγαλύτερο μέρος του μακεδονικού πληθυσμού. Η πρώτη επομένως φάση του αγώνα για τη Μακεδονία είχε τη μορφή πνευματικής και πολιτιστικής διείσδυσης και θρησκευτικής και εθνικής προπαγάνδας. Σταδιακά όμως οι Βούλγαροι βλέποντας να αποτυγχάνουν οι προσπάθειές τους άρχισαν να μεταχειρίζονται κάθε είδους ψυχολογική και σωματική βία για να πετύχουν τους σκοπούς τους. Έτσι τα πράγματα οδηγήθηκαν στον ένδοξο για τους Έλληνες ένοπλο μακεδονικό αγώνα των ετών 1904-1908.

Ακολουθώντας το παράδειγμα των Βουλγάρων και οι Ρουμάνοι κατάλαβαν ότι το κλειδί για τον προσεταιρισμό των βλαχόφωνων Μακεδόνων και για μελλοντικές αξιώσεις στο μακεδονικό χώρο ήταν η πνευματική, εκπαιδευτική και εκκλησιαστική διείσδυση. Έτσι το 1879 ιδρύθηκε στο Βουκουρέστι ο Μακεδονορουμανικός σύλλογος και αργότερα ρουμανικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη, γεγονότα που σηματοδοτούσαν την απαρχή της ρουμανικής επέμβασης στη Μακεδονία¹⁷. Τις τρεις επόμενες δεκαετίες η ρουμανική προπαγάνδα επιχείρησε με κάθε τρόπο να προσηλυτίσει τους βλάχικους πληθυσμούς της Μακεδονίας. Έγινε μεγάλη προσπάθεια για δημιουργία ρουμανικής εθνικής συνείδησης στους ελληνόβλαχους, για ίδρυση ρουμανικών σχολείων, διορισμό Ρουμάνων δασκάλων και για εισαγωγή της ρουμανικής γλώσσας στην εκκλησιαστική λειτουργία¹⁸. Ασκήθηκε μάλιστα και έντονη πίεση στο Πατριαρχείο να συναινέσει στις ρουμανικές εκκλησιαστικές απαιτήσεις

16. Για το επονομαζόμενο κουτσοβλαχικό ζήτημα και τις πολιτικές του διαστάσεις βλ. ενδεικτικά *Ευ. Αβέρωφ-Τοσίτσα*, Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλαχικού ζητήματος, Αθήναι 1948. *Τ. Μ. Κουτσογιάννη*, Περί Βλάχων των ελληνικών χωρών, Β' Εκ του βίου και της ιστορίας των Κουτσοβλάχων, Θεσσαλονίκη 1966. *Γ. Έξαρχου*, Αυτοί είναι οι Βλάχοι, εκδόσεις Γαβριηλίδη (από σειρά άρθρων στην Ελευθεροτυπία), Αθήνα 1994.

17. Βλ. σχετικά *Κ. Α. Βακαλόπουλου*, Μακεδονία, σ. 244

18. Βλ. σχετικά *Κ. Α. Βακαλόπουλου*, Παραμονές, σ.167. *Του ίδιου*, Μακεδονικός Αγώνας, 51-2. *Του ίδιου*, Μακεδονία, σ. 275-280 και 298-300.

στο μακεδονικό χώρο, για να αποσείσει τις κατηγορίες πως ασκούσε μεροληπτική πολιτική και ευνοούσε τους Έλληνες. Ειδικά στο θρησκευτικό ζήτημα, και βλέποντας την αντίστοιχη αρχική επιτυχία της Εξαρχίας στην καλλιέργεια βουλγαρικής εθνικής συνείδησης σε πολλούς Μακεδόνες, σλαβόφωνους και μη, οι Ρουμάνοι προσπάθησαν να επιτύχουν το διορισμό Ρουμάνου επισκόπου στο Μοναστήρι και το Μέτσοβο¹⁹. Οι Ρουμάνοι στις ενέργειές τους συνεπικουρούνταν από τους Αυστριακούς, ενώ και οι Τούρκοι ήταν ιδιαίτερα ανεκτικοί απέναντί τους, αφού η ρουμανική προπαγάνδα δημιουργούσε προσκόμματα στους Έλληνες, που ήταν το πιο πολυάριθμο και επικίνδυνο για τους Τούρκους στοιχείο. Πάντως οι ρουμανικές ενέργειες εύρισκαν ελάχιστη ανταπόκριση από τους βλάχικους πληθυσμούς, ενώ συναντούσαν και μεγάλη αντίδραση από τους Ελληνομακεδόνες. Επίσης με την πάροδο του χρόνου υπήρξαν αντιδράσεις και μέσα στους κόλπους των Ρουμάνων προπαγανδιστών και δημιουργήθηκαν δυο αντίθετες φατρίες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δεκαετία του 1890 να ατονίσουν οι ρουμανικές ενέργειες και παρά την προσπάθεια των ετών 1897-1900 για αναζωπύρωση των διεκδικήσεων, η Ρουμανία στις αρχές του 20ού αιώνα φαινόταν να εγκαταλείπει τα σχέδιά της και την προπαγάνδα για τη Μακεδονία. Μάλιστα προσέγγισε διπλωματικά την Ελλάδα με αποτέλεσμα την υπογραφή εμπορικής σύμβασης (1900) ανάμεσα στις δύο χώρες και την προσωρινή επανασύνδεση των σχέσεων τους. Ωστόσο η Ρουμανία το 1905 επανήλθε δραμύτερη μετά την έναρξη του ένοπλου μακεδονικού αγώνα. Με την ανοχή και την ενθάρρυνση της Τουρκίας ανακίνησε επίσημα το Κουτσοβλαχικό ζήτημα, ήρθε σε πλήρη ρήξη με την Ελλάδα (κάτι που είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή των διπλωματικών τους σχέσεων το 1906), προέβη σε διώξεις του ελληνικού στοιχείου της Ρουμανίας, ενώ οι ρουμανίζοντες κάτοικοι της Μακεδονίας παρείχαν σημαντική βοήθεια στους Βούλγαρους κομιτατζήδες και δημιούργησαν πολλά προβλήματα στους Έλληνες αντάρτες στη διάρκεια του αγώνα²⁰. Τελικά η επανάσταση των Νεοτούρκων (1908) και οι βαλκανικοί πόλεμοι ανέκοψαν τις ρουμανικές προσπάθειες στο μακεδονικό χώρο.

Τα παραπάνω γεγονότα δίνουν νέες διαστάσεις στο θέμα των Ρουμάνων της Ποταμιάς. Κοντά στα όσα αναφέραμε, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι τα ορθόδοξα μοναστήρια στο μακεδονικό χώρο αυτή την περίοδο αποτελούσαν κομβικό σημείο ως ορμητήρια για προπαγάνδα. Ούτως ή άλλως ήταν συνήθως πρακτική από αιώνες η παρουσία στις μονές Σλάβων πρακτόρων, που φέροντας το μοναχικό σχήμα δρού-

19. Βλ. Κ. Α. Βακαλόπουλου, Παραμονές, σ. 65, 88, 166. *Του ίδιου*, Μακεδονία, σ.278.

20. Γενικότερα για τις σχέσεις Ελλάδας Ρουμανίας αυτή την περίοδο, την ύπουλη στάση των Ρουμάνων στο μακεδονικό αγώνα και τον αγώνα των Ελλήνων εναντίον τους βλ. Ν. Βλάχου, Το Μακεδονικό. C. Velichi, Les Relations Roumano-Grecques pendant la période 1879-1911, *Revue des Études du Sud-Est Européen* 7 (1969). Κ. Α. Βακαλόπουλου, Παραμονές. *Του ίδιου*, Μακεδονικός Αγώνας, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

σαν ανεξέλεγκτα στους κόλπους της ελληνορθόδοξης μοναστικής κοινότητας. Έτσι εξηγείται και ο όρος που έβαζαν οι εκκλησιαστικές αρχές σχετικά με τον αριθμό των μοναχών στις μη ελληνικές μονές και σκήτες του ευρύτερου ελληνικού χώρου, ώστε να ελέγχεται κατά το δυνατόν η διείσδυση πολιτικών οργάνων υπό τον μανδύα των μοναχών. Είναι γνωστή εξάλλου η περίπτωση των Ρώσων πρακτόρων - μοναχών στη μονή του Αγ. Παντελεήμονος και στη σκήτη του Αγ. Ανδρέα στο Άγ. Όρος, όπου μαρτυρούνται μοναχοί - αξιωματούχοι του ρωσικού στρατού²¹. Χαρακτηριστικό της σημασίας των μοναστηριών στην κάθε είδους εθνικιστική προπαγάνδα είναι το ότι στη συνθήκη του Αγ. Στεφάνου (19-2-1878) οι Ρώσοι φρόντισαν να εξασφαλίσουν δικαιώματα σημαντικά για τους ομοεθνείς τους μοναχούς του Αγ. Όρους. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση των άλλων Μεγάλων Δυνάμεων και των Ελλήνων, που φοβήθηκαν για την επιρροή του ρωσικού παράγοντα στα μακεδονικά πράγματα και με τη συνθήκη του Βερολίνου, που ακολούθησε (1-7-1878), κατοχυρώθηκαν τα δικαιώματα των μοναχών όλων των εθνοτήτων στον Άθω²².

Αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Καβάλας, που μας ενδιαφέρει, οι Ρώσοι διείσδυσαν με την ίδρυση μετοχίου, που, όπως και στην περίπτωση των Ρουμάνων της Ποταμιάς, επεκτάθηκε προκλητικά και φιλοξενούσε υπεράριθμους μοναχούς²³.

Υπό το πρίσμα λοιπόν της πολιτικής κατάστασης της εποχής μπορούμε να αντιληφθούμε τις ανησυχίες και τους φόβους των Ποταμιωτών για τη δράση των μοναχών του μετοχίου και οι αιτιάσεις τους πως οι Ρουμάνοι απειλούσαν τα εθνικοθρησκευτικά τους ιδεώδη δεν μας φαίνονται αβάσιμες. Η μεγαλύτερη απόδειξη για τον κίνδυνο που αντιπροσώπευαν οι μοναχοί της Ποταμιάς είναι η εντολή που δόθηκε στον οπλαρχηγό Ψαριανό κατά τη διάρκεια του μακεδονικού αγώνα να ανατινάξει το ρουμανικό μοναστήρι αλλά και το βουλγαρικό μετόχι της μονής Ζωγράφου στον Αγ. Γεώργιο. Αν και τελικά αυτός δεν ακολούθησε τις εντολές και έδρασε για το προσωπικό του όφελος, το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως γενικότερα τα μετόχια με Βαλκάνιους μοναχούς αποτελούσαν πηγή κινδύνων για τον ελληνισμό της Μακεδονίας, αλλά και πως ειδικότερα η δράση των συγκεκριμένων Ρουμάνων είχε

21. Βλ. Γερ. Σμυρνάκη, σ. 453-5 και 663-7. Μ. Μεταξάκη, Το Άγιον Όρος και η Ρωσική Πολιτική εν Ανατολή, Αθήνα 1913, (στο εξής Μ. Μεταξάκη, Άγιο Όρος), σ. 86-8. Ιω. Παπάγγελου, Η ρωσική πολιτική στο Άγιον Όρος κατά τον 19ον αιώνα και η δραστηριότητα των αγιορειτών Ρώσων στην περιοχή της Καβάλας, Α' Τοπικό Συμπόσιο, Η Καβάλα και η περιοχή της, 1980 (στο εξής Ιω. Παπάγγελου, Πολιτική), σ. 407-410.

22. Για το καθεστώς του Αγ. Όρους στις συνθήκες του 1878 βλ. Ευ. Κωφού, Ο Ελληνισμός στην περίοδο 1869-1881, Αθήνα 1981, σ.123, 139. Επίσης, γενικά, για τον ύποπτο ρόλο των αλλοδαπών μοναχών στον Άθω βλ. συνολικά Μ. Μεταξάκη, Άγιο Όρος. Στ. Παπαδάτου, Αι Σλαβικά Διεισδύσεις εν Αγίω Όρει και αι εξ αυτών πολιτικά και νομικά συνέπειαι, Ανάτυπο από την Ηπειρωτική Εστία, Ιωάννινα 1961. Ιω. Παπάγγελου, Πολιτική.

23. Βλ. Ιω. Παπάγγελου, Πολιτική, σ.412-7 για τη δράση των Ρώσων στις Ελευθερές και γενικότερα την περιοχή της Καβάλας.

καταστεί πολύ επικίνδυνη για τα εθνικά συμφέροντα αλλά και για τους κατοίκους της Θάσου²⁴. Εξάλλου και το χρονικό σημείο που επέλεξε η Κοινότητα για την πράξη της είναι χαρακτηριστικό του εθνικού στόχου της Διαμαρτυρίας, αφού η περίοδος αυτή αποτέλεσε κομβικό σημείο της εθνικιστικής κίνησης των λαών της Βαλκανικής.

Ύστερα από όσα αναφέραμε μπορούμε να επανέλθουμε στα ερωτήματα που θέσαμε για το σκοπό σύνταξης της Διαμαρτυρίας, τους λόγους των παράνομων πράξεων των μοναχών του μετοχίου και την καθυστέρηση στην εκτέλεση των εναντίον τους εκκλησιαστικών αποφάσεων. Καταλαβαίνει κανείς πως οι προθέσεις των Ρουμάνων του μετοχίου και τα κίνητρα των πράξεών τους ήταν ύπουλα και δεν είχαν σχέση με τα μοναστικά ιδεώδη. Σίγουρά οι Ποταμιώτες είχαν ισχυρούς προσωπικούς λόγους για να κινηθούν εναντίον των μοναχών και να διεκδικήσουν τις εκτάσεις, που είχαν ιδιοποιηθεί οι Ρουμάνοι. Είναι όμως σαφές, με βάση τα παραπάνω, ότι σημαντικό κίνητρο για τη σύνταξη της Διαμαρτυρίας αποτελούσε και ο ύποπτος και επικίνδυνος ρόλος των Μολδαβών για τα εθνικά και εκκλησιαστικά ελληνορθόδοξα συμφέροντα. Επίσης ο διχασμός στη ρουμανική προπαγανδιστική παράταξη μπορεί να εξηγήσει την αντιπαράθεση που παρατηρήθηκε κάποια περίοδο ανάμεσα στους μοναχούς του μετοχίου και τους ομοεθνείς τους της σκήτης του Προδρόμου στο Άγιο Όρος. Όσο για την παράδοση καθυστέρηση στην εφαρμογή των συνοδικών αποφάσεων για περιορισμό ή και κατάργηση του μετοχίου, μπορεί να δικαιολογηθεί, αν λάβουμε υπόψη τις παρασκηνιακές ενέργειες της ρουμανικής προπαγάνδας, τις πιέσεις που ασκούσε στις ορθόδοξες εκκλησιαστικές αρχές, την ευνοϊκή αντιμετώπιση των ρουμανικών διεκδικήσεων από τις τουρκικές αρχές, αλλά και τις κακές σχέσεις που παρατηρήθηκαν ανάμεσα στο επίσημο ελληνικό κράτος και το Πατριαρχείο στο τέλος του 19ου αιώνα.

Σε μια εποχή λοιπόν, όπου κρινόταν το μέλλον της Μακεδονίας, οι Ποταμιώτες ύψωσαν φωνή διαμαρτυρίας όχι απλά για το βίος τους που χανόταν, αλλά για να διασφαλίσουν και να υπερασπιστούν την εθνική συνείδηση και την πίστη των προγόνων τους. Οι επόμενοι μήνες του 1912-3 επρόκειτο να δώσουν στους Θάσιους περισσότερα απ' όσα ίσως έλπιζαν ή τολμούσαν να ονειρευτούν.

24. Για τη δράση του Ψαριανού στη Θάσο και την εντολή ανατίναξης των δύο μετοχιών βλ. Κ. Χιώνη, Η Θάσος και η δράση των Θασίων κατά τον μακεδονικό αγώνα, «Θασιακά», 1 (1984), σ. 75-78, όπου και διατυπώνει την άποψη ότι το ρουμανικό μετόχι υπέβαλλε Ρουμάνους πράκτορες.